

z Cassiodorových „Institutiones“ (c. 30), popř. příslušnou pasáž z „Regula s. Benedicti“ a dále výňatek z Alkuinovy básně „De sanctis Eboracensis ecclesiae“, jejíž verše 1525–1561 přináší soupis knihovny kláštera v Yorku, starší než první Hlaváčkem otištěný seznam (str. 115 n.); autor skript byl ovšem veden svými zřeteli a nemohl jistě do velmi stručné antologie pojmut všechny texty k dějinám rukopisů.

Poznámky, řazené vždy za jednotlivé kapitoly, jsou velmi důkladné a jejich pojetí přispívá k ucelenosti vlastního textu. V poznámkovém aparátu totiž nacházíme jednak drobnější doplňkové výklady, jednak hojné a vyčerpávající odkazy na literaturu, a to také a především na literaturu novou a nejnovější. Je třeba připomenout, že dosáhnout v tomto ohledu byt jen relativní úplnosti je při současné záplavě informací a množství vycházejících publikací nesmírně obtížné. Hlaváčkova práce se vůbec vyznačuje snahou o úplnost a ucelenost. Celý jeho výklad je omezen velmi racionálně hranicemi látky samé a pokud někde autor cokoli vynechává, činí tak jen tehdy, může-li tak učinit, jak sám na několika místech říká, s dobrým svědomím, tj. tehdy, je-li o dané věci vyloženo jinde v dostupné literatuře.

Na okraj zde poznamenejme, že téměř současně s příručkou Hlaváčkovou, z níž můžeme čerpat převážně pro latinským jazykem psaný rukopisný materiál evropské i české provenience, vyšla ve Státním pedagogickém nakladatelství učebnice *Milana Kopeckého* „Úvod do studia staročekeských rukopisů a tisků“ (o 180 stranách, s černobílými i barevnými fotografickými přílohami), z níž lze obdobně čerpat pro materiál český psaný, ale nejen rukopisný, nýbrž i tištěný. Jejím základem je vysokoškolské skriptum „Staročekeské rukopisy a tisky“, vydané poprvé v roce 1965 a pak vždy v rozšířené verzi v roce 1970, 1973 a 1975. V této učebnici zřetel k potřebám posluchačů bohemistiky vedl ke kombinování kodikologických výkladů s výklady literárně-historickými, přičemž se studentům v rámci knihovědného poučení dostává i nejnútnějšího prvního úvodu do paleografie. — Zmínujeme se zde o Kopecký učebnici z toho důvodu, že tvoří k Hlaváčkově příručce o středověké latinské knize protějšek v tom smyslu, že jejím předmětem je středověká a raně novověká kniha psaná českým jazykem. Protějšek ovšem velmi volný, neboť Hlaváček i Kopecký vycházejí z odlišného materiálu a sledují odlišný cíl. Obě pomůcky, které se s výhodou mohou navzájem doplňovat, podstatně usnadní studium posluchačům různých historických i filologických oborů a uvítá je každý odborník, který pracuje s rukopisným materiálem, s prvotisky a starými tisky, zvláště nedostalo-li se mu speciálního školení historického ani bohemistického.

Jana Nechutová

Albert Blaise, Lexicon Latinitatis mediae aevi (Corpus christianorum — Continuatio mediaevalis), Turnhout (Belgique) 1976, LXX + 970 stran.

J. F. Niermayer, Mediae Latinitatis Lexicon minus (Lexique latin médiéval — Français/Anglais), perficiendum curavit C. van de Kieft, Leiden 1976, I (XVIII + 1138 stran), II (Abbreviationes et Index fontium, XIX + 78 stran).

Odborníci, kteří pracují s latinskými středověkými texty, získali v poslední době dvě důležité pomůcky — slovníky středověké latiny, z nichž první (Blaise) má podtitul „praesertim ad res ecclesiasticas investigandas pertinentes“, druhý (Niermayerův) je určen zejména historikům.

Alberta Blaise známe již jako autora slovníku křesťanské latiny (1954, 4. vyd. 1975). Stejně jako tento slovník zasahoval do oblasti latiny středověké, zasahuje Lexicon Latinitatis mediae aevi do novověku. Ze seznamu excerpovaných pramenů lze vyčíst, že Blaisův materiál tvoří převážně texty 7. — 15. stol., najdeme zde však i Fr. Bacona (17. stol.), Leibnitze (17. — 18. stol.), encykliku Pia XII. z roku 1949 a čtete zde dokonce heslo „Marconicus... Marconica ope, Pii XI 14. oct. 1934, gráce à la radio“, zatímco taková slova moderní latiny jako je *telegraphus* nebo *probabilismus* sem autor nepojal. Z úvodního slova se dovidáme, že slovník vznikl jednak prací s glosářem Du Cangeovým, jednak vlastní excerpcí, a že jeho cílem je doplnit Niermayera tam, kde je jeho „Lexicon“ příliš stroze zaměřeno na slovní zásobu historických dokumentů. Za tímto úvodním slovem najdeme cenný soupis slovníků ke středověkým pramenům, v němž figurují pro poučení uživatele i díla, jejichž sestavovatel přímo neužil, a podobně sestavené soupisy edičních sbírek a autorů. Z textů české provenience užil Blaise Kosmovy Kroniky a Kosmových pokračovatelů. — Ekvivalent každého latinského vý-

razu je uváděn ve francouzštině, a to nejprve hlavní význam s nejobvyklejšími dalšími určeními (např.: *abbas*, — *atis*, 1. *abbé*, *chef d'un monastère*, *d'une communauté religieuse*... *abbates mitrati*... *abbas secunarius*... *abbas exemptus*), doklady těchto použitých slova, a dále významy přenesené (2. *abbé* — *pour désigner autres chefs religieux*... *abbas scholaris*... *comme custos*, *rector*... *abbates, doyens ruraux*... 3. *comme abbacomes*: *abbas commendatarius*, *abbates milites*, *abbates laici*, *saeculares*, *irreligiosi*).

Niermayerův slovník, „*Mediae Latinitatis Lexicon minus*“ (na rozdíl od Blaisa slovník latinsko-francouzsko-anglický), vychází od roku 1954 po sešitech. Jeho vydávání bylo přerušeno autorovou smrtí v r. 1965; slovník byl tehdy připraven po heslo „*vacarius*“ a zbývalo tedy dokončit jej a sestavit „*Index fontium*“, k čemuž prof. van de Kieft, který se ujal lexikografických prací po prof. Niermayerovi, potřeboval deset let. Nyní vychází celý slovník v objemném svazku, druhý svazček obsahuje seznamy zkratk a pramenů. Slovník je určen především historikům. Prof. Niermayer mu předeslal motto z Fustela de Coulanges: „*Ces études de mots ont une grande importance dans la science historique. Un terme mal interprété peut être la source des grandes erreurs*“. V předmluvě ukazuje autor, jak naléhavá je potřeba příručního slovníku, který by mohl suplovat starého Du Cangeho a prozatím nahradit mezinárodně projektovaný (Union académique internationale) a započatý nový velký slovník (Nouveau Du Cange, tzv. Blattův, „*Novum Glossarium mediae Latinitatis*“), a jehož existence by odstranila hlavní kofen „hlubokého nedorozumění mezi filology a historiky“ (str. VII). Niermayer sám je ostatně historik.

Základ slovníku tvoří slovní zásoba středověké latiny v období 550–1200; Niermayer však bere v úvahu i výrazy pozdní latiny, pokud je převzala latina středověká (odkazy však u nich uvádí jen ve výjimečných případech) a výrazy latiny století třináctého, kdy je ovšem obtížnější výběr díky většímu objemu textů a díky nově vznikajícím slovům, většinou pod vlivem národních jazyků. V té souvislosti poukazuje Niermayer (str. IX) na dosud nevyřešený problém „*de savoir ce qu'il convient d'entendre par vocabulaire latin*“. Texty, z nichž Niermayer i van de Kieft excerpovali, jsou uvedeny ve druhém svazku (*Index fontium*); i zde je účelem seznamu také „*rendre des services comme répertoire bibliographique indépendamment du lexique*“, neboť představuje podstatnou část pramenů ke středověké historii až do konce 13. století. V případě, že existuje více dobrých vydání citovaného pramene, uvádí „*Index*“ tato vydání všechna. Z pramenů české provenience nebo týkajících se českých zemí obsahuje Niermayerův excerptovaný základ tyto: Brunona Querfurtského Vita Adalberti, Kosmovu kroniku, pokračovatele Kosmovy, Kanapariovu vojtěšskou legendu a Miracula Adalberti ze 13. stol., Kristiánovu legendu (zná jen částečné vydání v Acta Sanctorum!) a Gauderikovu tzv. italskou legendu cyrilometodějskou. V seznamu edicí dokumentů jsou uvedeny Bočkův a Friedrichův Codex diplomaticus. U jiných textů jsme si všimli, že na str. 22 je u Abaelardovy Epistula I. seu Historia calamitatum uvedena vedle MPL novější edice J. Monfrina z r. 1959, zatímco známe i vydání J. T. Muckleho v Mediaeval Studies XII, XV (1950 až 1955), a u eposu Ecbasis captivi uvádí Index vedle Streckera sice i vydání Trillitschovo, nikoli však už edici E. H. Zeydela (Chapel Hill 1964).

Hesla slovníku Niermayerova jsou obsáhlejší než hesla Blaisova. Uvádějí ekvivalenty francouzské a anglické, etymologii slova, a vycházejí z jeho původního vlastního významu, nikoli z významu ve středověké latině nejběžnějšího. Tak slovo „*abbas*“ u Niermayera znamená „1) *père* (titre honorifique)... 2) *moine âgé*...“ a teprve „3) *abbé* ... plural *abbates*: *membres principaux du clergé*...“. Hvězdička přitom označuje významy, které má dané slovo už v pozdní latině (200–cca 550). O stavbě hesel a jejich uspořádání je ostatně zbytečné se příliš šířit, neboť už v Listech filologických 1956 (str. 304–306) přinesla A. Fialová obsáhlejší recenzi, věnovanou především této věci, po vydání prvních dvou sešitů slovníku (1954, 1955).

Mohou-li se oba tyto nové slovníky na jednom pracovním stole navzájem doplňovat, tím lépe: každý o sobě však stačí sám poskytnout základní lexikální informaci, pro jakou jsme donedávna museli sahat do objemného a i v novějších vydáních zčásti zastaralého glossáře Du Cangeova nebo do těžko dostupných a často příliš speciálních menších slovníků mladších (většinou z 19. století), na Du Cangeovi ostatně vždy závislých.